

2014 február Esszé

Vitányi Iván: Jancsó Miklós öröksége

Az elmúlt hetven év felágaskodásokkal és bukásokkal telt ellentmondásos magyar történelmének egyik legjellemzőbb és legnagyobb alakjától, Jancsó Miklóstól búcsúzunk. Ha volt valaki, aki jelképezte a magyar abszurdisztánból való kitörés lehetőségét, az ő volt. Ha volt valaki, aki megfogalmazta ennek belső akadályait, az ő volt. És ha volt valaki, aki azért mutatta fel a zsákutca-lét minden baját, hogy győzzünk felette, az is ő volt.

Még az első Demokratikus Charta idejéből emlékszem egyik nyilatkozatára. Pontosabban többre is, amely ugyanezt mondta el más és más hevülettel és szavakkal. Az a magyar társadalom legnagyobb baja, hogy még sohasem éltünk demokráciában. A legjobbak ugyan vallották, és meg akarták valósítani, de mindig elbuktak, sokan az életükkel fizettek érte.

Azok közé tartozom – már kevesen vagyunk ilyenek –, akik a legrégebben ismerhették. Éppen hetven évvel ezelőtt, 1944 májusában találkoztam vele először, ő akkor jött Erdélyből Budapestre. Ugyanahhoz az ifjúsági körhöz kapcsolódott (a Muharay-féle népi együttes antifasiszta ellenállási csoportjához), amelyben én is benne voltam. És rögtön, az első alkalommal bámulatos tisztsággal fejtette ki, hogy milyen feladatok megvalósításának kívánja szentelni az életét.

Kettős, de szorosan egymásba fonódó célt vázolt fel: egy politikait és egy szellemit.

A politikai cél egy szabad, demokratikus Magyarország megteremtése a legfelső rétegek egyeduralmával szemben. Azt kell hirdetni, azt a magatartást kell elterjeszteni, amely a gazdaságban és kormányzati rendben kialakult hierarchiát egyértelműen és megingathatatlanul alárendeli az emberi egyenlőség egyetemes eszméjének. Igaz, hogy ez még sehol sem valósult meg tökéletesen, de mégis lényeges különbség van a demokratikus és a feudalista-abszolutista berendezkedésű országok között.

A szellemi életben is ezt kell követni. Olyan szellemi életet kell kialakítani, amely Bartók forradalmát valósítja meg: a legősibb hagyományokat a legmodernebb törekvésekkel egyesíti. Azért egyesíti, mert értékükben egyenlők, és mert a kettő igazából csak egymást értve tud a maga útján kiteljesedni. Ha beleveszünk a népiségbe, akkor elveszítjük érzékünket a modern társadalom problémái iránt. Ha beleveszünk a modernségbe, magára hagyjuk a társadalmat.

Csillogó szemmel hallgattuk, mert egyetértettünk vele. Mint később elmondta, neki is élmény volt ez a találkozás, a közösség élményét adta. Olyan élményt, amelyet később a Fényes szeltekben ábrázolt (persze a közösségi mozgalmak további tapasztalatait is megélve).

Jancsó életműve tele volt szokatlan újításokkal, ötletekkel, a művészi megvalósítás merész forradalmaival. Mégis azt mondhatjuk, kevés alkotó volt, aki az újítások tobzódásában is erős hűséggel őrizte fiatalon vállalt hitvallását. Sohasem fogadta el az újra meg újra uralomra kerülő kismagyar fél- és egész diktatúrák egyeduralmát. És mindig ott volt: negyvenötben, ötvenhat-

ban, kilencvenben és a charták idején. Művészetében nem alkudott meg, még akkor sem, ha a színvonal néha változott is. Sohasem szürkült bele a sikert hozó módszerek ismételtetésébe. Éppen elég remekművet alkotott ahhoz, hogy ezt is megtehesse. Öntörvényű útját járva, műveivel és egész életével sajátos hitet és magatartást képviselt. Olyan magatartást, amely nélkül nincsen demokrácia.

Mindez megmutatkozott filmjeinek stílusában is. Sokat elemzett sajátos kamerahasználata például szintén ezen a filozófián alapult. Nem vágdossa szét a történetet, hanem vágás nélkül, folyamatában ábrázolja a valóságot. Az alkotó nem Isten, aki megváltja a világot. Nem magát mutatja csak fel, hanem az embereket juttatja szóhoz. Itt mindenki egyenlő, nincs alá- és fölérendelt viszony fő- és mellékszereplő között, hanem együtt, egészében mutatják meg a mű teljességét. Érvényes ez Jancsó korszakalkotó remekműveire és etűdjeire is – egész életművét egyetlen folyamatként kell nézni és értékelni.

Ezért tudtak alkotásai olyan belső valóságot is ábrázolni, amely nélkül a külső valóság sem érthető igazán. Későbbi koroknak is üzenet ez: látniuk kell, hogy honnan jöttünk, és merre igyekszünk. Azt kell mondani, sajnós Jancsó Miklós üzenete ma is változatlanul érvényes. A „bartóki forradalom”, a közkultúra és a magas kultúra komplementaritása szinte kihullott az értelmiség tudatából. Visszasüllyedtünk – remélem, nem véglegesen – a centrális abszolutizmusba. A Jancsó által képviselt magatartás kellene ahhoz, hogy ki tudjunk törni belőle.

Mi, személyes barátai megrendült szívvel búcsúzunk tőle. De ha azt akarjuk, hogy Magyarország ne merüljön bele egy új abszolutizmus ingoványába, műveitől nem búcsúzhatunk. Azoknak élniük kell.

Kapcsolódó írások:

1. **Vitányi Iván: Almási Miklós 80 éves** Almási Miklós betöltötte 80. születésnapját. A hír azért érdekes, mert...
2. **Szocialisták és szabad demokraták – Csepeli György, Gál J. Zoltán, Kovács Kálmán, Molnár György, Pető Iván, Vitányi Iván vitája a Fapados Szalonban – Moderátor Pikó András, hozzászólók Dobrev Klára, Horn Miklós, Szász István** - Az első, nagyon obligát kérdés most, április 16-án: mi...
3. **Vitányi Iván: A hatalom magyar modellje** Itt vagyunk együtt nem kevesen, több óra óta. Jóleső érzés,...
4. **Vitányi Iván: A magyar abszurdokrácia jövője** Jó ötlet Abszurdisztánnak nevezni a politikai és részben a köznapi...
5. **Vitányi Iván: Kis történetek a nagy magyar Abszurdisztánból** A Kossuth Kiadó felkérésére egy olyan kötetet dolgozom, amelyben az...

Cimkék: **Vitányi Iván**